

K 30. výročiu oslobodenia

DIALEKTIKA VÝVOJA SOCIALISTICKEJ SPOLOČNOSTI

ANDREJ SIRÁCKY, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

SIRÁCKY, A.: The Dialectics of the Development of the Socialist Society, *Filozofia*, 30, 1975, No 3, p. 217—228

The author in his paper starts from the 14 th Congress of the Communist Party of Czechoslovakia and from the document The Development, Contemporary State and Tasks of the Social Sciences in the ČSSR. At the same time he emphasizes the November plenary session of the Central Committee of the Communist Party of Czechoslovakia of the last year, which demands from the workers in social sciences to elaborate creatively and concretely *the character of the contemporary stage of building-up socialism in the ČSSR*.

In the first part he analyzes the categories of materialist dialectics as „universal methods“, by means of which we can *deeply and concretely penetrate into the complicated and contradictory phenomena of the development of our advanced socialist society*. Dialectics as „the method of revolutionary thinking and deed“ contains, *on a higher level*, also the categories of „system analysis“ and „system thinking“.

In the second part the author analyzes the Marxist and non-Marxist and undialectic attempts at replacing the Marxist-Leninist notion of development (the materialist conception of history and development of society) with the terms „change“ and „function“. These are, „in essence“, neo-positivist, functionalist and structuralist theories that comprehend „change“ only as a destruction of „the stable social system“ (capitalism). In conclusion the author emphasizes that in the solution of the problems of the developed socialist society (and in historical dialectics in general) it is, *first of all*, the economic, productive-technological, social and political processes that are the matter. Namely *the political act and political decision* become the key problem of the political, economic and cultural theory and practice and those of production and of the party. A higher grade of freedom, morale and humanity is materialized only through *the organized (political) power of the class*, that provides for an unhampered development of the forces of production by means of forming new relations of production. This is the sense and mission of the working class in history and it is in this that the dialectics of the development of our socialist society consists.

Na novembrovom pléne ÚV KSČ z minulého roka sa zdôraznilo, že v nastávajúcom období sa treba sústreďiť na „dôsledné sp'nenie záverov XIV. zjazdu a úloh posledného roku päťročnice“. Tridsiate výročie oslobodenia našej vlasti

Sovietskou armádou má byť „mobilizujúcim podnetom pre všestranný rozvoj pracovnej a verejnopolitickej aktivity nášho ľudu“.

Naše spoločenské vedy: filozofia, sociológia, vedecký komunizmus, politická ekonómia, historiografia a i. majú byť *dôležitou súčasťou tejto spoločenskej a politickej aktivity*. Na princípoch marxizmu-leninizmu, v duchu socialistickeho vlastenectva a proletárskeho internacionalizmu musia „bojovne, tvorivo a vysoko aktívne pristupovať k realizácii politiky našej strany“.

V tomto a v nasledujúcich rokoch ide o „revolučnú prestavbu našej spoločnosti“, ide o to, aby každý občan nášho štátu pochopil, že socializmus je u nás „základnou hodnotou“.

Netreba osobitne prízvukovať, že všetky naše spoločenské (a nielen spoločenské) vedy majú *integrovane a koordinovane a pritom aj diferencovane — podľa vlastnej špecifiky, — rozpracúvať „charakter súčasnej etapy výstavby socializmu v ČSSR, ako sa to zdôrazňuje v straníckom dokumente Vývoj, súčasný stav a úlohy spoločenských vied v ČSSR. Revolučná prestavba našej spoločnosti je globálne zahrnutá v komplexnej problematike dialektiky vývinu socialistickej spoločnosti a v problémoch výskumu štruktúry a dynamiky socialistickej spoločnosti*.

I

Zložité a protirečivé javy rozvoja našej rozvinutej socialistickej spoločnosti môžeme vysvetliť a pochopiť len na základe *dôsledného uplatňovania marxistickej, materialistickej dialektiky*. Pomocou nej ako „univerzálnej metódy“, cez rôzne formy a metódy historické, logické a empirické prenikáme k *podstate* spoločenských javov, odhaľujeme ich štrukturálne zložky (od ekonomických až po „odrazy“ vo vedomí), ich premenlivosť, históriu, podmienenosť, príčiny i následky, ako aj formy súvislosti rôznych druhov. Pokladáme za samozrejmé, že každá z vied — podľa špecifiky vlastného predmetu — používa aj vlastné metódy (empíriu, indukciu, abstrakciu, meranie, experiment, štatistiku a pod.). V tejto súvislosti pre všetky vedy a metódy má veľký význam teória ako „*racionálna abstrakcia*“ (Marx), vhodne dopĺňovaná (napr. v politickej ekonómii, sociológii, etnografii, archeológii) aj *empirickým výskumom*.

Vo vedách prevažne empirických a experimentálnych používame súbor metód a techník (pozorovanie, výklad, obsahovú analýzu, anketu, interview, experiment, komparáciu, štatistiku a i.). Všetko toto má byť podriadené dialektike ako „metóde revolučného myslenia a činu“. Je to metóda rozvetvená svojím obsahom i formami vedeckého systému“. Často sa aj v marxistickom myslení dialektika a jej kategórie nahrádzajú pojmami „systémová analýza“, „systémové myslenie“. Týmto sa vnáša do materialistickej dialektiky pojem systém (systémová analýza) ako *samoregulačný systém*. Aj keď je tento pojem prevzatý z biológie a potom z kybernetiky, jednako je „systémové myslenie“ *konštrukciou reality z hľadiska funkcionalizmu a axiológie*. Táto „systémová analýza“, v ktorej sa používajú často pojmy z empirie,

sociometrie, pojmy technologické a operacionalistické, je v podstate *mierne* rečeno neopozitivismus a *hrubo* rečeno psychologizmus a idealizmus.

„Systémové myslenie“ — bez rešpektovania princípov dialektiky — je v *najlepšom prípade pozitivistické modelovanie spoločenskej reality*. Od toho nie je už ďaleko nedialektická, metafyzická mystifikácia objektívnej reality.

V materialistickej dialektike je *jednota logiky a teórie poznania* (nemožno z nej vyňať ani ontológiu a jazyk), ktorá vysvetľuje *vzťahy a protirečenia objektívnej reality*. Cieľom materialistickej dialektiky je vždy *hlbšie a hlbšie* prenikať do objektívnej reality. Dôležité je podľa Lenina skúmať *elementy* a formy dialektiky (kvalita a kvantita, protirečenie a antinómia, negácia negácie, abstraktné a konkrétne, celok a časti, podstata a jav, všeobecné a jednotlivé, možné a skutočné, systém, množina, štruktúra, funkcia).

V tejto súvislosti treba uviesť, že v *úplnom rozpore s elementami a formami dialektiky*, ako o nich hovoril V. I. Lenin, sú rôzne pokusy „vylepšovať“ alebo „dialektizovať“ dialektiku, aby som sa zmienil len o francúzskom sociológovi a filozofovi Gurvitchovi. (1) Domnieval sa, že rozpracovaním „hyperempirickej dialektiky“, jej troma „aspektami“ (objektívna dialektika, subjektívna dialektika a „spoj“ medzi nimi, dialektika ako metóda) a „piatimi dialektickými operatívnymi“ procedúrami (dialektika komplementarity, d. vzájomnej implikácie, d. ambivalencie, d. polarizácie a d. reciprocity perspektív) vystihne podstatu „*točálneho sociálneho fenoménu*“, všetky „*hlbkové*“ roviny sociálnej reality. Ani Gurvitch, ani ostatní nemarxistickí a nematerialistickí dialektici *sformalizovaním a zrationalizovaním dialektiky* ničím neprispeli k hlbšiemu pochopeniu podstaty spoločenských javov a procesov. Z Gurvitchovej koncepcie vyplýva, že na pochopenie sociálnej reality sú dôležité manifestácie psychického života, ktoré tvoria integrálnu časť skutočnosti.

U mnohých pozitivistických, nemarxistických logikov a metafyzikov sa *metodológia vznáša v abstraktnom priestore*, je izolovaná od teórie, odideologizovaná a v podstate redukovaná na *súbor techník, procedúr a technológií*. „Odideologizovanie“ a „oddialektizovanie“ dialektiky znamenajú aj známe pokusy o vylepšovanie dialektiky u T. Adorna, H. Marcuseho a iných. Odmietajú jeden zo *základných princípov Marxovej dialektiky* — protirečenie a redukujú ho na „*holé*“ popretie, na „*holú*“ negáciu. (2, s. 479) To je v podstate *malomeštiacka koncepcia*, v ktorej sa pojem protirečenia nahrádza pojmom „*antagonistická totalita*“. Koncepcia „*negatívnej dialektiky*“ nadväzuje na „*myslickú*“ tradíciu v dejinách dialektiky. Je to v podstate *idealistická a „neomarxistická“ teória*, veľmi blízka revizionistickým názorom E. Fischera a R. Garaudyho. Ich *spoločným menovateľom* — pokiaľ ide o aplikovanie dialektiky na spoločenský vývin — je odmietanie revolučnosti a dejinného poslania robotníckej triedy. „*Revolučnú tvorivú silu*“ vidia v inteligencii. (3, s. 479, 480) Len historický materializmus a materialistická dialektika zabezpečuje *spoľahlivú teoretickú orientáciu*, v ktorej sú zahrnuté fakty, rady faktov, ich triedenie, definovanie, generalizácia i verifikácia v spoločenskej praxi a hodnotenie. Nijaká kvantifikácia, meranie, sociometria, štatistika *nezaručuje exaktnosť*, ak sa vo výskume zostáva

na rovine *deskripcie* a ak sa pritom zanedbávajú princípy a kategórie materialistickej dialektiky.

Objektívnu, materialistickú dialektiku označil Engels ako „jedinú metódu myslenia vo vyššej inštancii“. (2, s. 42) Dialektika je podľa Lenina „dušou marxizmu“, „v pozitívnom pochopení jestvujúceho zahrnuje súčasne aj pochopenie jeho negácie“, dialektika je svojou podstatou kritická a revolučná. (2, s. 435)

Rôzne už uvádzané postupy a metódy (definícia, klasifikácia, experiment, hypotéza) treba pospájať do *celistvého systému v rámci materialistickej dialektiky*, v ktorej je *hlavným princípom protirečenie* ako „zdroj vývoja“ a východisko k ostatným kategóriám. Len v rámci dialektiky je možná *všestranná, hĺbková a viacdimenziálna analýza* danej skutočnosti. V jej obsahu sa dopĺňajú a preplievajú aspekty filozofické, logické, politické, ideové, technické, operacionalistické i praktické. Iba v nich a v ich *dialektickej väzbe* je možné metodicky a konkrétne „uchopiť“ podstatu vecí a vzťahov objektívnej reality.

Na tomto mieste sa chcem zamerať najmä na *všeobecné problémy spoločenskej dialektiky*. (Nepúšťam sa napr. do konkrétneho rozboru dialektiky v období imperializmu, v podmienkach výstavby socializmu a postupného prechodu ku komunizmu. O tom sa podrobne píše v už uvedenom kolektívnom diele *Istori'a marxistickej dialektiki*. Leninskij etap, Moskva 1973. Nebudem ani podrobne vykladať *základné kategórie a problémy dialektiky*, ako sú obsiahnuté v diele *Dejiny marxistickej dialektiky*, Bratislava 1973). Materialistická dialektika nám umožňuje pochopiť *spoločenskú realitu ako determinovanú* (zákonitosť) ekonomikou a politikou — vo vrstvách, systémoch a subsystémoch s nimi spätých. Determinizmus v tomto poňatí nie je nijaká „mechanická retaz“ (sled), ale je to v prvom rade *pôsobenie ekonomických faktorov a potom právnych, ideových, biologických, geografických a iných činiteľov*. Dialektika a jej „operacionálne“ postupy umožňujú pochopiť tieto súvislosti a závislosti ako *dominantné triedne a politické „rozhodovania“*, uplatňujúce sa v realite i v spoločenskej praxi. Rozličné idealistické (pluralistické, novopozitivistické, psychologické, funkcionalistické, štrukturalistické) teórie popierajú rozhodujúcu úlohu materiálo-ekonomických a technických faktorov.

Marxistická dialektika na historicko-spoločenskom úseku je zameraná na „pretvorenie spoločenskej štruktúry“. V daných podmienkach sa v nej prejavuje *aktivita ľudí*. Človek je „súhrnom spoločenských vzťahov“ a „ľudská podstata nie je nijaké abstraktum“. Ale podľa Marxa aj spoločnosť a dejiny sú abstrakcie, ak ich izolujeme od reálnych individuí, od živých ľudí, z ktorých sa skladá spoločnosť s jej sociálnymi triedami a skupinami, a ktoré svojou činnosťou vytvárajú dejiny. „Dejiny nerobia nič...“, jedine *živý človek* to všetko robí, dejiny nie sú „nič iné ako činnosť človeka, ktorý sleduje svoje ciele“. (4, s. 86—87)

Dialektika výroby, protirečenie medzi výrobnými silami a výrobnými vzťahmi odhaľuje *bez akejkoľvek mystifikácie súvislosti spoločenskej štruktúry s výrobou, ale aj s politickou a ideovou nadstavbou*. Aj keď je spoločnosť „produktom vzájomnej činnosti ľudí“, *rozhodujúce sú podmienky, za ktorých*

sa táto vzájomná činnosť deje. V materiálnych podmienkach ľudia sa stávajú tvorcami vlastných dejín. V tom spočíva aj základný filozofický problém: prvotnosť materiálnych podmienok a druhotnosť vedomia. V koncepcii historického materializmu, v materialistickom ponímaní dejín ako prírodnohistorického procesu je daný teoretickometodologický základ pre všetky spoločenské vedy. V dialektike sú obsiahnuté „všeobecné formy vývinu prírody, spoločnosti a myslenia“.

Proti dialektickomaterialistickej koncepcii vývinu prírody, spoločnosti a myslenia sa kladú idealistické a abstraktné teórie rôznych druhov a hodnôt, v ktorých sa aktivita ľudí chápe ako činnosť slobodných jednotlivcov. Sem možno zaradiť funkcionalistické teórie, ktoré cez sociológiu prenikajú do historickej vedy, politickej ekonómie a do iných spoločenských vied. Ich „podstata“ spočíva v nedialektickom a metafyzickom oddeľovaní príčin spoločenských javov od ich praktického pôsobenia. To je nedialektické odtrhávajúce príčiny a následku, v podstate je to popieranie kauzality. Marxistická dialektika v minulosti i dnes musí bojovať proti rôznym pokusom o jej revíziu a „zvedčenie“. „Súčasná antidialektická koncepcia sa prispôsobujú vysokej úrovni vedy, zahaľujú sa slovesným uznávaním princípu vývinu, ale pritom sa stále pridržiavajú metafyzického prístupu ku skutočnosti.“ (4, s. 483)

Dejinnú a spoločenskú (objektívnu) dialektiku rozpracúvali po Marxovi a Engelsovi Plechanov, Lafarque, Mehring, Labriola a najmä Lenin. Boli vyvrátené všetky pokusy nahradiť dialektiku rôznymi metafyzickými koncepciami idealizmu, pozitivizmu a v ďalšom vývine štrukturalizmu, funkcionalizmu, fenomenológie a existencializmu. V analýze kategórií abstraktné a konkrétne, logické a historické, kvalita a kvantita, protirečenie a antinómia, negácia negácie, bytie a vedomie, obsah a forma, sloboda a nevyhnutnosť, Osobnosť a masy, spoločnosť a geografické prostredie atď. bola rozpracovaná nielen dialektika teórie a praxe, ale najmä objektívna a subjektívna dialektika, pričom bol do nej zahrnutý ontologický i gnozeologický aspekt. V „spoločenskej“ dialektike sa hlbšie ozrejmil pojem pohybu (zmeny, vývinu), v ktorom na spoločenskej rovine je rozhodujúci materiálny a ekonomicko-technický pohyb. To neznamena, že do tohto pohybu nevchádza aj aktivita človeka (subjekt) v takej miere, v akej sa subjektívne smerovanie kryje s objektívnym pohybom vecí (procesov, vzťahov).

V úsilí „dogmatikov“ a ešte výraznejšie v úsilí revizionistov, ako sme boli svedkami aj u nás v šesťdesiatych rokoch, je zrejmé podceňovanie objektívnej dialektiky (materialistického ponímania dejín a vývinu spoločnosti). Do popredia kladli subjekt, jednotlivca, jeho rozum a „historické sebedovedomie“ ako realizáciu humanizmu, etiky a slobody vo svete. Takéto pokusy viedli aj k nedialektickej analýze, k vytvoreniu „jednoty“ (integrácie) marxizmu a idealizmu (náboženstva) na „etickej a univerzálne nadhistorickej“ rovine. Tieto tendencie vo filozofii i sociológii (podliehajú im aj marxisti) spôsobujú, že sa skúmajú sociálne javy a procesy alebo v historickom „vákuu“ (empirické a štatistické danosti), alebo v koncepcii spoločnosti a sociálnej reality spoločensky nehybnej a neprístupnej novým javom. Len materialistická dialektika (v jednote i protirečeniach) nachádza východisko z tejto slepej uličky: je to dialektika prírody

a spoločnosti, dialektika spoločnosti a jednotlivca, akcie a činu, dialektika dejín a konkrétnej spoločenskej situácie.

II

Už sme uviedli, že v šesťdesiatych rokoch revizionisti a pravicoví oportunisti podceňovali „dejinnú“ dialektiku, materialistické poňatie dejín a vývoja spoločnosti. S ich úsilím spájať socializmus (marxizmus) s kapitalizmom na „etickej“ a „nadhistorickej“ rovine súviseli aj ich teórie o „demokratickom socializme“, koncepcia „pluralistických politických systémov“, rôzne teórie „elit“ a výsadného postavenia „intelektuálov“ a pod. Za všetkým tým nasledovalo *popieranie dejinnej úlohy robotníckej triedy a vedúcej úlohy komunistickej strany*. Pre oportunistov a revizionistov boli „zanedbateľné“ výsledky, ktoré sa dosiahli v rozvoji našej spoločnosti, vo výrobe, priemysle, poľnohospodárstve, školstve, zdravotníctve, vo vede a výskume. Nezaujímal ich „spoločenský produkt práce“, zvyšovanie životnej a kultúrnej úrovne ľudu, rast socialistického vedomia, ktoré sa prejavovalo v rôznych formách súťaženia a iniciatívy pracujúcich. Pre revizionistov bol dôležitý jav „deformácií“ socializmu, v nich videli jeho podstatu, a preto vo svojej *chorobnej malomeštiackej predstavivosti* hľadali „ľudskú tvár demokratického socializmu“. V jednotlivcovi, izolovanom od kolektívu, videli „základnú hodnotu“, v jeho „čistej racionalite“, v jednotlivcovi a inteligencii sa realizovala humanita, morálka, „sloboda“ vo svete ako „historické sebadovedomie“ subjektu.

V nemarxistickej filozofii a sociológii sa odmietajú kategórie dialektického a historického materializmu a namiesto nich sa zavádzajú „neutrálne“ pojmy a definície, v podstate konzervujúce celú problematiku na existujúcej sociálnej a kultúrnej (i myšlienkovvej) realite. Tieto teórie zapadajú a zabiehajú *do abstraktnej a od praxe a reality izolovanej „systemológie“*, v ktorej pôsobia systémy, subsystémy a s nimi spojené kategórie v *historicky a spoločensky neumiestnenej realite*.

Základná kategória, ktorá má nahradiť v „systemológii“ marxisticko-leninský pojem vývinu (materialistická koncepcia dejín a vývoja spoločnosti), je „zmena“ a „funkcia“. Aj keď sa pripustí „zmena“ danej štruktúry a samého systému, *„funkcia“ sa pripúšťa len z hľadiska zachovania stability (rovnováhy) existujúcej spoločnosti, systému a kultúry*. V tejto koncepcii „zmena“ vystupuje len ako „negatívny faktor“, narušajúci „rovnováhu systému“ (fakticky kapitalizmu a jeho hodnôt). Je zrejmé, že funkcionálne poňatie „zmien“ nemôže viesť k vedeckému objasneniu procesov (výrobných vzťahov, nadstavby, ideológie, vedomia, myslenia). V neopozitivistických, funkcionalistických a štrukturalistických teóriách sa „zmeny“ posudzujú len ako tradíciu, mentalitu a psychológiu narušajúcu „nesystémotvorné a deštruktívne“ zásahy monopolov a im slúžiaceho štátu. Politická a hospodárska moc — nerešpektujúc podľa T. Parsonsa normy a hodnoty „stabilného systému“ — podkopáva samu existenciu daného poriadku (kapitalizmu). Z toho čo sme — rozvádzajúc niektoré kategórie materialistickej dialektiky — len stručne uviedli ako *objektívny spoločenský pohyb* (rozvoj

výrobných síl a výrobných vzťahov), je zjorné, že funkcionalistické poňatie „zmien“ nemôže viesť k vedeckému objasneniu procesov, ktoré prebiehajú v spoločnosti, vedomí a myslení. Možno povedať, že Marxovo dialektickomaterialistické, historicko-logické ponímanie dejín a spoločnosti vysvetľuje nielen zásadne, ale aj konkrétne zložitú a protirečivú dialektiku kapitalizmu, socializmu i tzv. tretieho sveta.

Vysvetľovanie podstaty javov a spoločenských procesov deje sa u nemarxistických filozofov a sociológov v *metafyzickej rozpornosti*, v antinómii medzi „racionalizáciou“ (vedecký a technický pokrok) a medzi „tradíciou“.

Je možné skúmať rozličné zdroje a vplyvy tejto koncepcie rovnováhy systému (napr. u Comta, Durkheima, Spencera, M. Webera a i.), ale je jasné, že jej podstata spočíva v idealistickej (jedno, či neopozitivistickej alebo inej) teórii spoločenského vývoja. Rozhodujúcimi faktormi sú tu psychika, racionalizmus a systémy hodnôt. To, prirodzene, neodporuje tomu, že korene tejto koncepcie siahajú až k biologickým, organistickým a evolucionistickým teóriám. Niet pochybnosti o tom, že aj sami tvorcovia týchto psychologických a normatívnych teórií si uvedomujú rozpory a nedôslednosti svojich umelých konštrukcií. Tak napr. T. Parsons sa snaží vysvetliť rozpory v koncepcii vytvorením troch od seba nezávislých systémov: kultúrneho systému, osobnostného systému a systému inštitúcií (sociálneho).

Celá zložitá a rozporná problematika spoločenská i myšlienková sa premieta u nemarxistických mysliteľov (i pozitivistov, empirikov a funkcionalistov) do oblasti — z hľadiska vývoja rozhodujúcej — kultúrnej, myšlienkovej, psychologickéj, normatívnej a axiologickej. Podobne je to aj s koncepciou „historicismu“ (K. Popper), ktorá je len dejinnou konštrukciou na rovine racionálnej a ideovej, ale nie je to poňatie dejín ako prírodno-historického procesu. Kultúra (ako systém ideí, noriem a hodnôt) je úplne odhmotnená, odobjektivizovaná a má dominantné postavenie vo vývine spoločnosti ako systém riadiaci, kontrolujúci a hodnotiaci. V takomto systéme stoja veci obrátene: rozhodujúcim faktorom spoločenského vývinu je *systém ideí a noriem, ktorý determinuje politiku i ekonomiku*. Ak sú do tohto systému (teórie, koncepcie) zahrnutí aj ľudia, vystupujú len ako jednotlivci alebo skupiny v náhodnom zoskupení, riadiaci sa „systémom hodnôt“. Nevystupujú ako príslušníci sociálnych skupín, z pozícií svojich triednych a ekonomických záujmov. Takáto koncepcia fungovania spoločenských systémov, ako sme videli, prehliada výrobné sily a výrobné vzťahy ako rozhodujúce faktory v systéme triednych a politicko-ekonomických procesov.

Na pozadí týchto problémov, dialektických alebo metafyzických prístupov k sociálnej realite sa javia aj ďalšie otázky. Ak analyzujeme kategóriu *skutočností a možností* v širšom rámci teórie a praxe, dostávame sa k problémom *existujúcich a budúcich štruktúr a systémov*. Konkrétne sa to javí ako prechod z existujúcej spoločensko-ekonomickej formácie (kapitalizmus) k budúcej a v mnohých aspektoch už existujúcej (socializmus). Aj tu je zjorná dialektika v širokom rámci „starého“ a „nového“. Máme na mysli dialektiku (väzbu) medzi skutočnosťou (realitou) a ideálom (možnosťou, utópiou, snom). Obsah všetkého, čo sa

uskutočňuje v rozporoch a protirečeniach medzi realitou a ideálom, týka sa v širokom zmysle bytia a vedomia.

Stručne sa dá povedať, že v dialektike sociálnej reality — cez rozličné stupne, systémy, roviny a formy, cez sociálno-ekonomické formácie — ide o *historickú transformáciu skutočného* (reality i s jej protirečeniami) a *transformáciu možného* (ideálu, utópie a budúcej reality). V tomto zložitom procese prebiehajú predovšetkým ekonomické formy „pohybu“ a s nimi v spätnej väzbe, dialekticky, i procesy sociálne, ideové a morálne (nie je možné vynechať z nich ani psychologické javy, hoci nevedomé, inštinktívne a „iracionálne“ zatlačené pod prah vedomia). V dialektickej jednote sa tak prepleťá realita a ideál, podstata a jav, možné a skutočné.

V objektívnych procesoch aj v ich subjektívnych odrazoch sa prepleťá spoločenský obsah s myšlienkou i s jej nosnou formou, ktorá sa presadzuje v dialektike reálneho a perspektívneho. Podľa Hegla v realite je vždy obsiahnutý prvok „ideálny“ a prítomnosť je tehotná budúcnosťou. Realita nie je nikdy dokonale (absolútne) štrukturovaná, je rozporná, zložitá a protirečivá. V jej zložitosti a protirečivosti sa nachádzajú prvky budúcich vecí, štruktúr i foriem (vzťahov). V kontexte budúcej reality je „ideálny“ (utopický) prvok už objektívnou danosťou a organicky sa do nej „vsúva“. Dialektika sa prejavuje v tom, že realita prestáva byť už realitou a stáva sa príťažou budúcej reality. Spojivom sa stáva *progresívna tradícia*. Do obsahu „ideálu“ (možnosti, utópie) nemožno zahrňovať *perspektívne ani rozličné mýty, legendy, náboženstvo a pod.* Len vtedy sa stáva ideálno doplnkom reality (materiálno ako základ), keď sa pohybuje na zemi a keď nestráca svoju *historickú a spoločenskú dimenziu*. To však neznamená, že táto dimenzia vyčerpáva celú realitu, obsiahnutú v dialektickej jednote akcie a poznania, teórie i praxe, všeobecného i jednotlivého. Okrem toho *v realite sa skrýva aj jadro budúceho v podobe kritickej negácie existujúcej skutočnosti*.

Neslobodno spúšťať zo zreteľa, že *pri riešení problémov spoločenskej a dejinnej dialektiky* ide o ekonomické, sociálne a najmä politické procesy. Predovšetkým ide o posledné, lebo *politický akt a politické rozhodovanie* sa stáva *klúčovým problémom teórie i praxe* (politickej, ekonomickej, triednej, stránickej, ideologickej). Týka sa to tej oblasti a roviny, keď už kompetencia spoločenských vied, (a nielen spoločenských) prestáva. Riešenie (perspektívnych) problémov rozvoja spoločnosti, hospodárskej a kultúrnej politiky *prestáva byť výlučnou doménou koordinovanej (integrovanej) úlohy spoločenských vied*. Túto dialektiku reality a možnosti nevyriešia ani vtedy, keď prekročia rámec individuálneho (i najnadanejšieho) úsilia a zmobilizujú všetky svoje sily v teamovej práci, spojenej s adekvátnou metódou a s dokonalou výpočtovou technikou.

V materialistickej dialektike je obsiahnutá negácia „relatívna“ ako „moment“ absolútna, ktorý prekračuje hranicu subjektívneho podtextu, historickej a spoločenskej podmienenosti všetkých foriem hmoty a jej pohybu. To je dialektika, v ktorej realita (konkrétne v spoločnosti kapitalizmus ako *neodstrániteľná* prekážka nehateného rozvoja výrobných síl) prechádza do svojej *vyššej formy*. Socializmus ako tvorivá negácia kapitalizmu znamená plný rozvoj výrobných

síl, *totálne odmytologizovanej* techniky a vedy. V striedaní sociálno-ekonomických formácií a utváraním výrobných vzťahov vždy vyššieho stupňa (typu) sa prejavuje a presadzuje všeobecný pokrok. V priebehu (v toku, v procese) dejín táto dialektika znamená postupné prekonávanie rôznych druhov a foriem diskriminácie a práve tak postupné a neľahké napĺňanie humanity, slobody a morálky.

Socialistická spoločnosť, v ktorej nové výrobné a vlastnícke vzťahy umožňujú nehatený rozvoj výrobných síl, ekonomiky, techniky a vedy, je *centrálne a plánovite riadená*. Len v dialektických súvislostiach pochopíme, prečo naša strana, ústredný výbor a štátne orgány kladú taký *dôraz na ekonomiku*, výrobu a rast produktivity práce, na rozvoj vedy, výskumu, techniky a na všetky faktory, ktoré mobilizujú spoločnosť a pracujúcich za plnenie posledného roku päťročnice a za dobrý vstup do budúcej, 6. päťročnice. Nie je to, ako si niektorí spoločenský vedci myslia, podceňovanie rozvoja spoločenských, humanitných vied. Riešenie životne dôležitých ekonomických otázok rozvoja našej spoločnosti si vyžaduje — prirodzene, na základe teoretických poznatkov spoločenských a iných vied — *politický prístup, metódu a politické rozhodovanie*. Nepohneme sa ďalej v našom spoločenskom vývine, ak svojimi vlastnými schopnosťami i prostriedkami, v rámci socialistického spoločenstva a predovšetkým za pomoci Sovietskeho zväzu nebudeme schopní riešiť otázky zdroja a využívania surovín, energetickej a palivovej základne, otázky investícií a rastu produktivity práce najmä v rozhodujúcich odvetviach národného hospodárstva. S tým súvisí aj potreba uspokojivého riešenia otázky životného prostredia (ozdraviť ovzdušie, očistiť rieky a odstrániť negatívne sociálne a iné dôsledky).

Pod vedením komunistickej strany naša robotnícka trieda, naši pracujúci sú schopní vyriešiť všetky problémy, ktoré stoja pred nami teraz i v ďalších rokoch. Dosiahli sme a stále dosahujeme vysoké tempo rozvoja výroby, priemyslu, poľnohospodárstva. Rýchly rast výroby bol najmä v strojárstve, chémii, v stavebníctve a energetike. Dynamiku rozvoja materiálnej výroby umožnili progresívne štrukturálne zmeny v priemysle. Prírastok strojárkeho a chemického priemyslu z celkového prírastku výroby na Slovensku je 55 %. Hrubá priemyselná výroba vzrástla oproti r. 1973 o 9,9 %, produktivita práce v priemysle vzrástla v porovnaní s r. 1973 o 6,9 %. Aj v poľnohospodárstve sme dosiahli rekordnú úrodu obilnín a vzostup živočíšnej výroby. V súvislosti s rozvojom výroby, ekonomiky a vedeckotechnickým rozvojom sa posilnila aj vedeckovýskumná základňa na Slovensku: počet pracovníkov vo výskume je viac než 35,000 a na vedu a výskum sa vynaložilo v minulom roku 3,7 miliárd Kčs (o 10 % viac než r. 1973).

Pre našich pracujúcich sa socializmus stal „*základnou hodnotou*“ a sociálna istota každého občana sa ešte umocňuje jeho spoločenskou aktivitou a *socialistickým vedomím i morálkou*. Aj v dialektike vývinu našej vyspelej socialistickej spoločnosti sa zákonite presadzuje záujem (aj ideál) *všeobecný, celospoločenský, humanitný, rastúca „miera“ slobody i morálky*. Uvedomujeme si, že tieto istoty a hodnoty sa neuskutočňujú na *prázdnej, abstraktnej rovine*, ale sa realizujú v triednych a ideových bojoch i formách, súčasne ich aj triedne prekoná-

vajúc. Možno to označiť ako dialektiku progresu a perspektívy, v ktorej sa *revolučne* pretvára podstata prekonávanej reality na novú, tvorivú skutočnosť.

Záverom sa žiada zdôrazniť, že *s dialektikou vývinu socialistickej spoločnosti je nerozlučne spojená aj otázka revolučného poslania robotníckej triedy, jej politickej moci, i otázka „pravdy“ (legitimity) revolúcie a možnosti (v istej miere aj nevyhnutnosti) používania represie, násilia voči všetkým nepriateľom ľudovej moci a socializmu. „Absolútnej“ spravodlivosti sa dožadujú otvorení a zakuklení nepriatelia socializmu, rôzni revizionisti a antimarxisti, ktorí objektívne a často aj vedome, subjektívne podrávajú samy základy nášho zriadenia. Celé dejiny, triedne a ideové zápasy v rôznych sociálno-ekonomických formáciách potvrdzujú však platnosť tézy, že spoločenský pokrok sa neuskutočňuje morálnymi kázňami a „výchovou“ k dobru, láske, statočnosti a obetavosti, odtrhnutou od záujmov a ideológie spoločnosti. Naopak, vždy vyšší a vyšší stupeň slobody, morálky a humanity sa uskutočňuje len cez organizovanú (triednu, politickú) moc sociálnej skupiny, triedy, ktorá utváraním nových výrobných vzťahov zabezpečuje nehatený rozvoj výrobných síl. To je *zmysel a poslanie robotníckej triedy v dejinách*. A je to, ak možno tak povedať, i dialektika správnych proporcií dobra a zla, slobody a vykorisťovania, chudoby a bohatstva, poznania a nevedomosti (náboženstvo a rôzne „moderné“ mýty). Toto uplatňovanie dobra, slobody a ľudskosti v dejinách možno označiť ako „*historickú diktatúru*“, systém násilia a donútenia ako *revolučné* uskutočňovanie „pravdy“ a spravodlivosti pre všetkých. Dialektika v tomto zmysle znamená, že sa na váhu spoločenského pokroku kladie plus a mínus a všetko, čo predstavuje postupné uskutočňovanie „*dejinnej spravodlivosti*“ cez triedne boje, politické a ideologické zápasy.*

LITERATÚRA

1. GURVITCH, G.: Dialektik und Soziologie. Neuwied und Berlin 1965.
2. Dejiny marxistickej dialektiky. Bratislava 1973.
3. Istorija marxistskoj dialektiki. Leninskij etap. Moskva 1973.
4. Otázky marxistickej dialektiky. Bratislava 1974.

ДИАЛЕКТИКА РАЗВИТИЯ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА

Андрей С и р а ц к и

В своей работе автор исходит из заключений XIV съезда КПЧ и документа «Развитие, современное положение и задачи общественных наук в ЧССР». Он подчеркивает также значение ноябрьского Пленума ЦК КПЧ, состоявшегося в прошлом году, который требует, чтобы работники общественных наук творчески и конкретно разрабатывали характер современного этапа строительства социализма в ЧССР. Согласно данному документу, революционное переустройство нашего общества включено в комплексную проблематику диалектики развития социалистического общества.

В первой части рассматриваются категории материалистической диалектики, как «уни-

версального метода», при помощи которого мы можем глубоко и конкретно проникнуть в сложные и противоречивые явления развития нашего развитого социалистического общества. Дialeктика, будучи «методом революционного мышления и действия», включает в себя на высшем уровне также категории «системный анализ» и «системное мышление». В «системном мышлении», оторванном от материалистической диалектики, позитивистски «моделируется», точнее говоря, мистифицируется общественная реальность. Автор отвергает разного рода попытки ревизионистов «деидеологизировать» и «отдиалектизировать» диалектику.

Во второй части рассматриваются немарксистские и недialeктические попытки заменить марксистско-ленинское понятие развития (материалистическая концепция истории и развития общества) понятиями «изменение» и «функция». Это по сути дела неопозитивистские, функционалистские и структуралистские теории, которые понимают «изменение» лишь как деструкцию «стабильной социальной системы» (капитализма). В этих теориях отрицаются производительные силы и производственные отношения в качестве решающих, «созидающих историю» факторов. В заключение автор подчеркивает, что при решении проблем развитого социалистического общества (и вообще при диалектике истории) в первую очередь речь идет об экономических, производственных, технических, социальных и политических процессах. В особенности политический акт и политическое решение становятся ключевой проблемой теории и практики — политической, экономической, производственной, партийной, культурной. Высшая ступень свободы, морали и гуманности реализуется лишь посредством организованной (классовой, политической) власти класса, который, создавая новые производственные отношения, обеспечивает беспрепятственное развитие производительных сил. В этом состоит смысл и назначение рабочего класса в истории, в этом заключается также диалектика развития нашего социалистического общества.

DIALEKTIK DER ENTWICKLUNG DER SOZIALISTISCHEN GESELLSCHAFT

Andrej Sirácky

Der Verfasser nimmt den Ausgangspunkt seiner Arbeit von den Beschlüssen des XIV. Parteitags der KPTsch und dem Dokument Entwicklung, gegenwärtiger Stand und Aufgaben der Gesellschaftswissenschaften in der ČSSR. Dabei unterstreicht er auch die Bedeutung des Novemberplenums des ZK der KPTsch vom vergangenen Jahr, das von den Gesellschaftswissenschaftlern eine schöpferische und konkrete Ausarbeitung des Charakters der gegenwärtigen Etappe des sozialistischen Aufbaus in der ČSSR fordert. Aufgrund des angeführten Dokuments ist die revolutionäre Umgestaltung unserer Gesellschaft in die Gesamtproblematik der Entwicklungsdialektik der sozialistischen Gesellschaft einbezogen.

Im ersten Teil der vorliegenden Arbeit werden Kategorien der materialistischen Dialektik als universeller Methode untersucht, mittels welcher wir befähigt sind, tief und konkret in die komplizierten und widerspruchsvollen Erscheinungen der Entfaltung unserer entwickelten sozialistischen Gesellschaft einzudringen. Die Dialektik als Methode „des revolutionären Denkens und der revolutionären Tat“ beinhaltet auf höherer Ebene auch die Kategorie der „Systemanalyse“ und des „Systemdenkens“. Im „Systemdenken“, abgetrennt von der materialistischen Dialektik, wird die gesellschaftliche Realität positivistisch „modelliert“ besser gesagt, mystifiziert. Der Verfasser lehnt verschiedene Versuche der Revisionisten ab, die Dialektik zu „entideologisieren“ und zu „entdiалекtisieren“.

Im zweiten Teil werden unmarxistische und undialektische Versuche untersucht, die dahin hinzielen, den marxistisch-leninistischen Begriff der Entwicklung (die materialistische Konzeption der Geschichte und der gesellschaftlichen Entwicklung) durch Begriffe wie

„Veränderung“ und „Funktion“ zu ersetzen. Im Grunde sind dies neopositivistische, funktionalistische und strukturalistische Theorien, die „Veränderung“ nur als eine Destruktion des „stabilen sozialen Systems“ (des Kapitalismus) begreifen. Diese Theorien verneinen Produktivkräfte und Produktionsverhältnisse als „geschichtsbildende“ Faktoren. Abschliessend unterstreicht der Verfasser, dass bei Lösung von Problemen einer entwickelten sozialistischen Gesellschaft (und bei der geschichtlichen Dialektik überhaupt) es vor allem um ökonomische, produktionstechnische, soziale und politische Prozesse geht. Insbesondere der *politische Akt* und die *politische Entscheidung* wird zum grundlegenden Problem der politischen, produktionstechnischen, parteilichen und kulturellen Theorie und Praxis. Eine höhere Stufe der Freiheit, Moral und Humanität wird nur vermittels der organisierten (der klassenmässigen, politischen) Macht jener Klasse verwirklicht, die durch Schaffung neuer Produktionsverhältnisse die ungehinderte Entfaltung der Produktivkräfte gewährleistet. Dies ist der Sinn und die Sendung der Arbeiterklasse in der Geschichte und darin besteht die Dialektik der Entwicklung unserer sozialistischen Gesellschaft.